

דנמרק

(Denmark). מדינה בצפון אירופה, הדרומית במדינות סקנדינוויה. יהודים התיישבו בה בסוף המאה ה-17, ב-1814 הוענקה להם אזרחות ובחוקה הדנית של 1849 – שוויון זכויות מלא.

יהודי דנ' השתייכו לשכבות הבורגנות הזעירה והגבוהה, ורבים מהם הצטינו בענפי מדע, בספרות, באמנות ובעיתונות, ושירתו את המדינה במשרות בכירות בבנקאות ובמינהל. שיעור נישואי התערובת היה מן הגבוהים בעולם. במאה ה-20 היו רובם של 6,000 יהודי דנ' מרוכזים בקופנהגן הבירה.

בשנות ה-30 נדרשה הקהילה היהודית בדנ', כבכול הארצות הגובלות עם גרמניה, להתגייס לעזרת הפליטים היהודים. בשנת 1940 הקימה הקהילה את 'ועד ארבעה במאי', ובאמצעותו דאגה לפליטים, בשיתוף עם מספר ועדים אחרים של לא-יהודים שהוקמו לאותה המטרה. מפעל מיוחד היה ההכשרה החלוצית שאורגנה בשיתוף-פעולה עם 'החלוץ', ובהיתר מיוחד שניתן מטעם משרד החקלאות, שאיפשר ל-1,500 צעירים לעבוד במשקי איכרים, ואחדים אף עסקו בדיג. ימים ספורים לפני פרוץ המלחמה הגיעו גם קבוצות של 'עלית הנער' מגרמניה, אוסטריה וצ'כוסלובקיה, שהבאתם התאפשרה על-ידי פעולת אירגוני הנשים הדניות. בדרך-כלל היתה מדיניות ממשלת דנ' כלפי הפליטים מסוייגת. כבכול הארצות האחרות באירופה הבחינו בדנ' בין פליטים 'פוליטיים' ובין פליטים אחרים, כלומר, יהודים. לפליטים הפוליטיים, שרובם היו סוציאל-דמוקרטים או קומוניסטים, דאגה קרן מאטיאוטי (Mateotti) של המפלגה הסוציאל-דמוקרטית הדנית, ולהם ניתנו זכויות עדיפות בדבר שהות בדנ' ורשיון לעבודה. הטיפול מטעם הממשלה בפליטים היה מרוכז במשרדים הנוגעים בדבר, בעיקר במשרד המשפטים ובמשרד לעניינים סוציאליים. ואולם, בשנים 1934-1938 הלכו והחמירו החוקים והתקנות ביחס לפליטים, והוגברו הקשיים לכניסת זרים לא-סקנדינוויים. בעיקר צומצמה הזכות לרשיון עבודה. רוב הפליטים היהודים שהגיעו, שמספרם נאמד ב-4,500 לא שהו בדנ', אלא המשיכו בדרכם לארצות מעבר-לים. בזמן הכיבוש הגרמני נותרו כ-1,500 מהם, בכללם כמה מאות חלוצים וילדי עליית הנוער. בשנות ה-30 התנהלו בפרלמנט הדני (Rigsdag) דיונים על מדיניות הממשלה בדבר הפליטים, המפלגות השמרניות ביקשו לצמצם את מספר הפליטים ולמנוע את כניסתם, בעוד שבחוגים ליברלים נשמעה גם ביקורת על יחס הממשלה לבעיה. עם זאת הדגישו הממשלה והציבור בפומבי את התנגדותם לאנטישמיות וקיימו עם הקהילה היהודית פעולות הסברה בשאלה.

בשנים הראשונות לאחר שהגרמנים כבשו את דנ' ב-9 באפריל 1940 לא השתנה מצב היהודים, שלא כבארצות הכיבוש האחרות. הדנים, בניגוד לנורווגים, לא התנגדו לכיבוש התנגדות של ממש, והגיעו לידי הסכם עם ממשלת גרמניה בדבר המשך הניהול הדמוקרטי של המדינה. הם קיימו מה שנקרא 'מדיניות המשא-ומתן', שאיפשרה להם קיום הממשלה, ואפילו קיום הצבא, וויתרו רק על ניהול מדיניות חוץ. היחסים בין דנ' ובין הרייך השלישי נמשכו על בסיס דיפלומטי, והציר הגרמני ססיל פון רנטה-פינק המשיך בכהונתו. הסכם ממשלת דנ' עם כוחות הכיבוש כלל את התנאי שהגרמנים לא יפגעו ביהודים. הגנה זו של הממשלה נשארה בתוקף גם בעיתות משברים בינה ובין ממשלת גרמניה. כנגד לחץ הגרמנים בשאלת היהודים שהורגש לעיתים וכנגד הסתה של המפלגה הנאצית הדנית הקטנה, פעל הציבור הדני בצורה החלטית, ובחורף 1941-1942 התנהל ויכוח פומבי בשאלה בראשותו של התיאולוג פרופ' הל קוק. הוא הכריז שיש לדחות בצורה החלטית כול הצעה לפגוע ביהודים הדנים, כי אין זו רק שאלה של צדק ויחס של כבוד אל היהודים, אלא של שמירה על החירות ועל שלטון החוק הדני. העמדה החד-משמעית הזאת, כפי שבאה לידי ביטוי בציבור ובממשלה, שיכנעה את הגרמנים כי לפי שעה אין לפגוע ביהודים הדנים, וב'ועידת ונזה' טען מרטין לותר, נציג משרד החוץ, כי כעת אין זה רצוי לכלול את הארצות הסקנדינויות ב'פתרון הסופי', הן בשל היחס ליהודים באותן הארצות והן בשל מספרם הקטן. הגרמנים הניחו אז כי שאלה זו תבוא על פתרונה לאחר נצחונם. גם כאשר הוחלף רנטה-פינק בסתיו 1942 ובמקומו בא ד"ר ורנר בסט, לא שונתה מדיניות זו.

השינוי החל להסתמן באביב 1943. משניכר בשדות הקרב כוחן הגדל של בעלות-הברית, גברה פעולת תנועת ההתנגדות הדנית שבראשית הכיבוש כמעט שלא היתה קיימת. המתח העולה מחמת שביתות ופעולות חבלה גרם מתיחות בין הדנים ובין הגרמנים, וכן הועלתה מחדש בעיית היהודים. כול השנים מאז 1940 דאגה הקהילה היהודית שלא להבליט את עצמה, והיהודים ניהלו את חייהם בשקט אך בלי הפרעה רצינית. רגישים יותר לשינוי שחל במצב היו חברי 'החלוץ' שנמצאו בדנ', ובחוגיהם עסקו בתוכניות בריחה. נכשל ניסיון להגיע ברכבות לחופיה הדרומיים של אירופה, כשהסתתרו אחדים מהצעירים תחת הקרונות. אך קבוצת דיג באי בורנהולם הצליחה להשיג סירה ולברוח בה לשוודיה. הדבר נודע לגרמנים, הם העבירו אזהרה חמורה לממשלת דנ' והיא הזהירה את הקהילה היהודית. כתוצאה מכך נוצר מתח מסויים בין הנהלת הקהילה, שנשאה בחלק של תקציב ההכשרה, ובין החלוצים, וראשי ועד הקהילה איימו לנקוט באמצעים אם ימשיכו החלוצים בנסיגות אלה.

בסוף אוגוסט 1943 פרץ משבר בין השלטונות הגרמניים ובין הרשויות הדניות, כי הממשלה הדנית לא הסכימה לתביעות החדשות של הגרמנים והתפטרה, והמפקד הצבאי הגרמני הכריז על מצב חירום. ורנר בסט ניצל את ההזדמנות והציע לשלטונות בברלין

לגרש את היהודים. יש להניח כי בצורה זו קיווה להביא כוחות משטרה גרמניים נוספים לדנ' ולחזק בעזרתם את מעמדו שעורער במשבר. התברר שבסט עצמו לא היה מעוניין שהתוכנית תוצא לפועל וחשש לשיבוש רציני ביחסיו עם הדנים. ואולם, בלילה שבין 1 ל-2 באוקטובר 1943 התחילו הגרמנים במאסר היהודים. הידיעה על הגירוש המתוכנן הוגנבה לחוגים שונים של הציבור הדני בידי גרמנים שונים והחשוב ביניהם היה הנספח לספנות הגרמני גאורג פרדיננד דוקויץ, ועוררה תגובה ספונטנית נגדית. הדנים הזהירו את היהודים וסייעו להם לעבור למקומות מסתור, ומהם החלו לצאת לחופים ולעבור בעזרת הדייגים הדנים לשוודיה. תחילה היתה הפעולה מקרית וספונטנית, אך עד מהרה הצטרפה תנועת המחתרת לפעולה ושיכללה את ארגון הבריחה. אפשרות לכך ניתנה לאחר הכרזה פומבית של ממשלת שוודיה שהיא מוכנה לקלוט את הבורחים. בדנ' עצמה פעלו כול חוגי הציבור להגנת היהודים. לשלטונות הגרמניים הגיעו עשרות מחאות של ארגונים כלכליים וחברתיים ובכללם מחאה של המלך קריסטיאן העשירי, ראשי הכנסייה מחו בפומבי וקראו לציבור מעל דוכן הכנסיות לעזור ליהודים. האוניברסיטאות נסגרו לשבוע ימים והסטודנטים יצאו לעזור במיבצע. כך הועברו, בתוך כשלושה שבועות, 7,200 יהודים וכ-700 קרובי-משפחה לא-יהודים שלהם לשוודיה. המיבצע מומן בחלקו בידי היהודים עצמם ובחלק גדול בתרומות של דנים. כתוצאה מן הפעולה התרחבה והתחזקה המחתרת הדנית ונוצר נתיב פחות או יותר קבוע דרך הים אל שוודיה.

רולף גינטר, סגנו של אדולף איכמן, שבא במיוחד לקופנהגן לשם אירגון המיבצע, נכשל במשימתו, כי המשטרה הדנית לא זו בלבד שלא שיתפה פעולה עמו, אלא אף עזרה למיבצע הבריחה, וכן ניתנה פקודה לשוטרים הגרמנים שבאו לאסור את היהודים שאסור לפרוץ לדירות אם אין פותחים. אף-על-פי-כן נתפסו קרוב ל-500 יהודים, גברים נשים וילדים, ביניהם גם כמה עשרות חלוצים וילדי עליית הנוער, והועברו לטרזיינשטט. הם זכו להגנה נמרצת של הציבור ושל המינהל הדני, שהמשיך לפעול לאחר התפטרות הממשלה. המגורשים נתמכו במשלוח חבילות ובהתראות בלתי פוסקות מטעם משרד החוץ הדני, שדרש, בין השאר, לאפשר לו לבקר את העצורים במקום מעצרם. אומנם עובדה זו ניצל אייכמן כדי להסוות את 'הגטו לדוגמה' בטרזיינשטט כמקום מסודר למופת כאשר המשלחת הדנית, ועמה נציגים של הצלב האדום הבין-לאומי, הגיעה לשם בקיץ 1944. ואולם, היהודים הדנים לא הועברו מטרזיינשטט לאושוויץ, ולבסוף נכללו במיבצע של הצלב האדום השוודי בהנהלתו של הרזן פולקה ברנדוט, שלפני תום המלחמה החזיר סקנדינאווים ממחנות ריכוז לשוודיה.

ההתנגדות הנמרצת של הדנים להפלות את אזרחיהם היהודים לרעה, ההתנגדות להסגיר את היהודים, ובכללם הפליטים שבתוכם, וכן מעשה ההצלה בנתיב הבריחה לשוודיה

וההגנה על המגורשים לטרזיינשטט, הוא מעשה של אחריות מדינית ומוסרית חריג ובולט בקורות התקופה, ועורר הד והתפעלות.